

**ОТСЪСТВИЕТО НА ПЕРСОНАЖА
КАТО САКРАЛНО ПРОЯВЛЕНИЕ НА ЛИЧНОСТТА
В ДРАМАТА НА А. С. ПУШКИН „БОРИС ГОДУНОВ“**

Мария Ханзърова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE ABSENCE OF THE CHARACTER AS A SACRED
MANIFESTATION OF THE PERSONALITY IN PUSHKIN’S DRAMA
“BORIS GODUNOV”**

Maria Hanzarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This article presents a different view and interpretation through the Biblical-Christian tradition of Pushkin's drama "Boris Godunov", and in particular the so-called “absent character“ in the text, as under the “absent character“ it should be understood the one who does not appear in the action (on the stage) but who is at the center of the collision. His manifestation affects the transcendent, out of the reality action, because in its essence the transcendent one is not of the today’s world. Also, the personality who is absent from the events, is thought to be going beyond the limits of the earth and reaching sacred purity.

Key words: drama, absent character, sacred manifestation, personality, Pushkin

Знаменитата драма в стихове „Борис Годунов“ е едно от най-забележителните произведения на А. С. Пушкин. Замислена е като „романтическа трагедия“ и „народна драма“ в Шекспиров дух и е създадена върху архетипов сюжет от „Смутното време“ – значителна епоха в руската история от края на XVI и началото на XVII век. (вж. Троев 2006: 87).

В семантично отношение структурата на „Борис Годунов“ се изгражда върху художественото изследване на конкретна национално-историческа колизия, но в своята дълбочина обхваща далеч по-глобални философски и битийни проекции. Какво се развива в трагедията, е въпрос, на който Пушкин отговаря: „Съдбата човешка и съд-

бата народна“. Битието се осмисля в историософски план, което е характерно за Пушкиновата драматургия, както и за цялото му творчество. В този смисъл авторът се опитва да отговори на въпросите за смисъла на историята и да разгадае нейната тайна (вж. Нейчев 2004: 30).

В тази статия ще се представи един по-различен поглед и тълкуване на драмата на А. С. Пушкин посредством библейско-християнската традиция и по-конкретно на т. нар. *отсъстващ персонаж* в текста, като под този термин би следвало да се разбира персонажът, който не се появява в действието (на сцената), но стои в центъра на колизиата. Неговото проявление ще засяга трансцендентното, излизащо от пределите на земните реалии, защото по своята същност трансцендентното не е от *мира сега*. Така и за личността, отсъстваща от събитията, ще се мисли като за излизаща извън пределите на земното и докосваща се до „други светове“.

На първо време да изясним какво се има предвид под „отсъстващ“ персонаж. В своята статия „Непоявяващият се герой в драмата“ Людмил Димитров условно дефинира модуса „непоявяващ се герой“, който по презумпция и на номинативно равнище е прецедент в структурата на драмата. Ученият добавя, че често този персонаж функционира като перипетия в действието и организира сюжета в особен иносказателен режим (вж. Димитров 2018: 359). В специализираните изследвания липсват установени теоретични постановки, което препятства определянето на феномена „непоявяващ се герой“ като „действащо лице“ в драмата. Би било редно, след като става дума за герой от драмата, без значение отсъствието му от сцената, той да бъде съотнесен към списъка с действащи лица и да бъде обоснован като част от формалната фактура на пиесата.

В статията си Димитров номинира по най-коректния начин драматургичния герой, като подчертава, че няма претенциите да бъде кръстник на явлението. Това, което вълнува изследователя, е основно какъв е генезисът на персонажа, както и какъв е неговият потенциал, с две думи – на какво разчита или какво генерира въвеждането му в драматургичната интрига? В общи линии, под „непоявяващ се“ герой Димитров разбира не онзи, „извънсценичния“, или типа „не/действащо лице“, а „персонажа-фактор“, „пронизващ цялото действие, до голяма степен регламентирайки/регулирайки го чрез отсъствието си“ и който функционира като сюжетообразуващ елемент за пиесата (вж. пак там: 362).

Както вече отбелязахме, освен цитираното изследване на Л. Димитров в специализираната литература липсват установени теоретич-

ни постановки, които концептуално да дефинират определянето на феномена „непоявяващ се“ или „отсъстващ герой“ като „действащо лице“ в драмата. Теоретичната оскъдност по зададената тема би затруднила и настоящата изследователска дейност, тъй като целта на предлаганата работа е да се анализира сакралното присъствие на един „отсъстващ“, „непоявяващ се“ персонаж в драмата „Борис Годунов“. Герой, който спокойно може да бъде съотнесен и към т. нар. „извънсценичен“ персонаж, чиято функция определя до голяма степен неговата значимост за цялото драматургично действие, макар и намиращ се „зад кулисите“. Като начало под понятието „отсъстващ персонаж“ ние ще разбираме *физически отсъстващ*, но *духовно присъстващ* персонаж. Затова за по-пълното разбиране на феномена ще тръгнем „от обратното“ – като изясним и покажем знакови драматургични *функции* на този герой.

Трагедията, съдържаща в основата си историческа концепция, заимствана от руската национална история и летописите, ще се осмисли през фокуса на духовното/сакралното в опозиция на профанното/земното. В системата от образи сюжетно и символно си взаимодействат персонажи, обвързани както с *явната*, така и със *скритата* проява на „*правдата*“, но които също така са пряко или косвено свързани с *отсъстващия* персонаж.

Отсъстващият персонаж в драмата „Борис Годунов“ е Дмитрий царевич – син на Иван Грозни. Историята посочва, че той е убит по особено жесток начин пред очите на дойката си. Царевичът става жертва на амбициите на властолюбивия Борис Годунов, който иска да се избави от законния наследник на трона. Според мнението на повечето съвременници Дмитрий е убит по заповед именно на Годунов. Заклан е като незлоблива овца в своята младенческа невинна възраст от ръцете на изменници¹. За неговото убийство в пиесата разказва отец Пимен, който по собствените му думи е изпратен от Бога, за да види кървавия грях в „далечния Углич“². Отец Пимен има стратегическо присъствие в

¹ Една от версиите за смъртта на царевича е, че той не е убит, а е жертва на инцидент по време на игра с нож. Но също така се смята, че това е версията на самия Борис Годунов, който всячески се стреми да отклони вниманието на разследващите инцидента. Но както и да са се случили събитията, както и да ги описва историята и народната памет, едно е сигурно – на престола се възкачва незаконен наследник.

² Всички цитати от „Борис Годунов“ ще са по изданието: А. С. Пушкин, „Избрани произведения в шест тома“, т. 4, превод: Христо Радевски, и понататък ще се отбелязват само с номера на страницата в кръгли скоби.

организацията на сюжетното действие. Колкото и за кратко да се появява, чрез него се разгръща цялата по-нататъшна събитийност. Дали от смирение пред Бога, дали от старческа наивност, именно той приема и поддържа възцарилия се по-късно Самозванец – Григорий – Лъжедмитрий. Героят си спомня с носталгия за дълбоката религиозност на царете Грозни и Феодор, как „царските чертози обърна той [Феодор – бел. моя, М. Х.] в молитвена килия“ (252),

... а в смъртния му час
извърши се едно нечуто чудо;
до одъра, видян от царя само
явил се мъж, необичайно светъл... (252 – 253)

.....
Когато пък издъхнал той, палата
в благоухание свето потънал,
лика му като слънце просиял... (253)

Пимен е персонаж в драмата, който се появява в една-единствена сцена – „Нощ. Килия в Чудовия манастир“, но текстът на тази част от пиесата недвусмислено подсказва, че героят е извървял земния си път и оставя след себе си ценно наследство. Буден, пред кандилото в килията си Пимен пише:

Едно сказание последно още
и свършена е мойта летопис,
дълга изпълних, завещан от Бога
на мене, грешния (248)

В смисловата структура на драмата отец Пимен е контрастно съотнесен с образа на друг герой, влизащ в особени отношения с отсъстващия персонаж. Това е юродивият Николка³.

Ролята на Николка също е второстепенна, той също участва в една-единствена сцена – „Площад пред черква в Москва“, но появяването му, макар за кратко, е смислово натоварено. Юродивият, за разлика от Пимен, е сред тълпата и е явен изобличител на злото в света. На него му е дадена власт от Бога да знае за престъплението и свободно да говори за това. Неговият глас действително и непосредстве-

³ Т. нар. „юродиви“ или „блажени“ са реални личности от руската история, които се появяват по улиците на столицата, разобличават беззаконията на знатните хора по онова време, без страх да укоряват, сякаш не говорят от свое, а от името на Бога (вж. Архангелски 1999: 27).

но е глас Божий, понеже той не действа и говори от себе си, а на него му повелява Богородица, т. е. юродивият не изпитва никакъв страх да изобличава земната власт в лицето на Борис Годунов от името на небесната власт:

„Борисе, Борисе! Децата обиждат Николка...
Николка малките деца обиждат... Заповядай да ги заколят,
както закла мъничкия царевич.“
„... Моли се за мене, нещастний Николка.“
„Не, не! Не бива да се молим за царя Ирод – Богородица не дава!“ (317)

Посредством странните думи на Николка Борис е изобличен, като е оприличен на цар Ирод – зверския убиец на младенци от библейския текст.

Недвусмислено е отношението на автора към главния герой в драмата – цар Борис Годунов, за когото няма милост и от когото Бог сякаш е извърнал лицето си заради извършения грях – убийството на дете. Угризенията на съвестта и привидното покаяние на Годунов са силно изразени чрез страшната фраза: „и пред очите кървави деца“ (260). Но Бог, Който не гледа на лица, а на помисли и въздава справедливо, в Който е отмъщението и Който наказва греха на отците до трето и четвърто коляно, Негова е и милостта. С две думи, с името на възкръсналия отрок е поразен самият Борис и цялото му семейство. Пролята е отново невинна кръв заради греха на един: „Бащата беше злодей, но децата са невинни“ (338), казва някой от народа. Историята се повтаря – след узурпатора идва следващ узурпатор, незаконен престолонаследник.

Всичко се ля кръвта на малкия царевич, че би могъл Дмитрий да живее... (236)

В библейската традиция изначално ненавиждащият доброто у хората е Дяволът. Той се смята за клеветник на човешкия род и за фалшификатор на делата на Бога, най-изкусния манипулатор и лъжец. Интересната аналогия, която може да се направи тук, е именно с името на Самозванеца, наречен от историята Лъжедмитрий. В текста името на персонажа всеки път се мени. Той или е назован Григорий, или Самозванеца, или Лъжедмитрий. Авторът прави изключение два пъти – в сцените „Нощ, градина, фонтан“ и „Равнина. Близо до Новгород – Северски“, и го нарича Дмитрий, без да използва унижителната съставка „лъже-“, сякаш признава възможността той да се превърне

в истински цар. И все пак би могло да се твърди, че отношението на Пушкин към героя е недвусмислено (вж. Архангелски 1999: 22). В текста е наречен „син дяволски, разпопеник окаян...“, един безсрамник, откраднал царското име. Любимата му – Марина, го нарича „жальк самозванец“ (299) и „безимен скитник“ (300), Борис Годунов казва за него: „беглец разпопен“ (306), „...опасен е тоз чуден самозванец, с ужасно име е въръжен“ (328), „Този дявол Самозванеца, както го наричат, е отчаян главорез“ (313). С две думи – измамник, жаден за земна власт, фалшификатор на Името:

...минава за Дмитрий сред народа;
той с името царевич, като с риза
открадната, безсрамно се облякъл... (308)

В системата от образи, влизащи в преки или косвени отношения с отсъстващия персонаж в текста, е изобразен непорочният лик на Дмитрий царевич. Отсъствието му като персонаж в драмата и като личност от света е *земно*, но той присъства в *небесните* реалии. Сакралното му проявление е между двата свята и за това свидетелстват действията и думите на описаните по-горе герои. Отсъствието на персонажа е осмислено през другите – виновните за неговата трагедия и онези, които го споменават. Патриархът разказва за съня на „пастирин стар“ (308), посетил го веднъж посреднощ. В съня на стареца се явява убитият царевич и го праща да отиде да се помоли на гробчето му:

Но кой си ти? – попитах детски глас –
Царевич съм, Дмитрий. Царят небесен прие ме между ангелите свои
и аз сега велик съм чудотворец! Иди, старик! (309)

Старецът се покорява, след което бива изцерен от слепота.

И множество страдалци
намерили спасение подобно
при гробчето на малкия царевич... (309)

Името на Дмитрий е свято, злодейската ръка е убила само *тялото*, но *душата* на светеца е превърната в светъл празник на радостта. Мястото му не е на този свят, а пред престола на Небесния Цар. „Появата“ му е в сънищата на светите хора, а името и кръвта му са бич за осквернените души.

Драмата завършва с безмълвието на народа, провокиран да извика след смъртта на един узурпатор: „Да живее цар Димитрий Иванович!“ (340). Да живее Името! На трона се възкачва друг узурпатор.

Но „народът безмълствува...“ (340)

Така – по един парадоксален за сценичното изкуство начин – виждаме как именно непоявяващият се на сцената персонаж е всъщност основният двигател на драматургичното действие.

ЛИТЕРАТУРА

Архангелски 1999: Архангельский, А. Н. „Герои Пушкина“, *Очерки литературной характерологии*. [Arhangel'skiy, A. N. *Geroi Pushkina*, *Ocherki literaturnoy harakterologii*.] Москва: Высшая школа, 1999.

Димитров 2018: Димитров, Л. Непоявляющийся герой в драме (на примерах русской, болгарской и словенской драматургии). [Dimitrov, L. *Neпоyavlyaiyshtiysya geroy v drame (na primerah russkoy, bolgarskoy i slovenskoy dramaturgii)*.] // *Literatura rosyjska: idée, poetyki, interpretacje*, Katowice, 2018, 359 – 378.

Нейчев 2004: Нейчев, Н. За двата типа история в Пушкиновата драматургия („Борис Годунов“ и „Малки трагедии“). [Neichev, N. *Za dvata tipa istoriya v Pushkinovata dramaturgiya („Boris Godunov“ i „Malki tragedii“)*.] // *Слово, време, литература (Юбилеен сборник по случай 80-годишнината на проф. Иван Цветков)*, София, 2004, 30 – 38.

Троев 2006: Троев, П. *Руска класическа литература*. Част I. [Troev, P. *Ruska klasicheska literatura. Chast parva*.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2006.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

А. С. Пушкин: Избрани произведения в шест тома, т. 4. София: Народна култура, 1971.